

PASTABOS

DĖL VIENO KITO KALBINIO NETIKSLUMO

Straipsnyje „Latvijos lietuvių tarmių sintaksės ypatybės ir tekstai“ (Lietuvių kalbos sintaksės tyrinėjimai. V., 1986. P. 218–241) kalbininkas K. Garšva yra paskelbęs keletą teiginių, kurių dabartinio lietuvių kalbos mokslo tyrinėjimo lygyje, mūsų supratimu, kitaip neįmanoma pavadinti, kaip kalbiniu netikslumu.

1. P. 225, pateikdamas sintaksines konstrukcijas su prielinksniu *po*, vartojamas tose tarmėse, K. Garšva iliustruoja jas ir formomis *pa lātviškei (-u)*. Tačiau *pa* čia ne prielinksnis, o *lātviškei (-u)* – ne linksnis. Tai slaviškasrieveiksminis junginys, analogiškas baltarusių *на-просто* 'stačiai', rusų *по-русски* 'rusiškai', lenkų *po-polsku* 'lenkiškai'. Taigi šių slaviškųrieveiksminių junginių nėra pamato laikyti lietuviškomis prielinksninėmis konstrukcijomis. Lietuviškai jos rašytinos vienu žodžiu: *palātviškei*, *palātvišku* (visai kaip tose šnektose vartojamas latvizmas *pavīsam*, p. 226) ir laikytinos tų šnektųrieveiksmiais barbarizmais.

2. P. 221 sakinio *kasdiena's ašaroju, kad nier mamyties lytis kasdiena's* kvalifikuojama kaip lokatyvas. Tačiau juk tai neabejotinasrieveiksmis visai tokios pat darybos, kaip *kitados*, *niekados*, *pagalios*, *visados* ir kt. laikorieveiksmiai, turintys postpoziciją *-os*. Laikyti laikorieveiksmį *kasdiena's* lokatyvu nėra pamato.

3. Straipsnyje pasitaiko netikslumų nustatant, kokio linksnio reikalauja vienas ar kitas prielinksnis.

a. P. 223 teiginys, kad prielinksnis *ant* šiose šnektose esą reikalaujantis vienaskaitos galininko, o to teiginio iliustracijai, be kitų, čia pat pateiktasis sakinyss *vėde un sāva seserim* rodo iliatyvo reikšmepavartotą, o K. Garšvos neatpažintą, dar ir įnagininkinį prielinksnio *ant* valdymą. Be to, teksto sakinyss *važ'ās mergīte. un tuōs bról'us* (235), patikslindamas nagrinėjamąjį teiginį, rodo, kad iliatyvo reikšmeprielinksnis *ant* reikalauja dar ir daugiskaitos galininko. Tačiau šiais atvejais toks prielinksnio *ant* su galininku ir įnagininku vartojimas iliatyvo reikšmepriekš nepagrindinis. Juk tokios *ant* konstrukcijos (o jos būdingos daugeliui rytų aukštaičių šnektų) yra neabejotinas tų šnektų prielinksnio *ī (in)* supanašėjusių konstrukcijų (su jų reikšme) pakaitalas (žr. Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija. V., 1966. P. 416). Vadinasi, toks prielinksnio *ant* vartojimas aprašomosiose šnektose yra antrinis. O prigimtinio, pirminio šio prielinksnio vartojimo, kuris, kaip gausūs

tekstų pavyzdžiai rodo (*unt viédra. išėina dvi.dešim grāmu*, p. 232; *un trijū kalbū butin'áus'a kalba kiekviėnas*, p. 233; *unt arundà.s giv'à.na*, p. 234; *jó davi prancúzaì un arkl'ú.*, p. 235; *paklōj ont š'oltos gr'oñdos; ù.špil' viršom on tu š'aūdu; un pagal'ù. sužārda; unt virv'āles pririšts*, p. 239 ir kt.), yra labai šioms šnektoms būdingas, K. Garšvos visai neminimas.

b. Klaidinantį p. 223 teiginį, kad prielinksnis *da* reikalaujantis tik vienaskaitos naudininko ir daugiskaitos įnagininko, paneigia iliustraciniai sakiniai: *pàjímie jū da savim; duktiė àteina da manim*, rodantys, kad prielinksnis *da* šiose šnektose dar reikalauja ir vienaskaitos įnagininko.

c. P. 223 teigiama, kad prielinksnis *par* reikalaujantis vienaskaitos galininko ir daugiskaitos galininko bei įnagininko, tačiau teksto sakiniai: *à.nys par manim par vāsarū būna; ni viėna niė'ra par savim* (p. 222); *áuga par manim; anà gi jauniėsnie par manim* (p. 224) rodo, kad čia *par* reikalauja dar ir vienaskaitos įnagininko. Nors čia pat (p. 224) tvirtinama, kad „Vienaskaitoje po *par* Uodegėnuose yra ne galininkas (kaip visų kitų), bet įnagininkas“, tačiau iš pačių Uodegėnų pateikti sakiniai: *dedi par vidu, ka neižbi'rietu* (p. 229); *bū.va. par daržyni šbita.ksai* (p. 230); *divin'ālika m'ātu – viėjis par gálvu; a tī untái kur tās pušities par mis'ūnu; par ù.pi bū.va à.mutėlis; kàz'a par ù.pi gi'v'àna* (p. 231) tokį tvirtinimą verčia klaidinančiu.

d. P. 225 prielinksnio *pro* vartojimui pailiustruoti pateikiamas ir sakinyš *pria. skuřstini išskrianda oran*, kurio *pria.* yra prielinksnis *prie*. Čia pat pateiktasis sakinyš su *pro* (*piėrmala pra girnam*) iliustruoja vien jo įnagininkinę konstrukciją, tačiau tekstų sakinyš *pra. lūngus šū.ni's lízdava* (p. 236) rodo, kad prielinksniui *pro* čia nemažiau būdingos ir galininkinės konstrukcijos. Kalbėdamas apie prielinksnį *prie*, K. Garšva pateikia tik sveiką jo formą (*prie*), tačiau tekstuose pasirodo būdingesnė ji sutrumpėjusi – *pr'a.:* *sen'āla pr'a. mī.škui* (p. 234); *kas li.ki., t'a., matai, dō. ir paliėka pr'a. sà.va.; pr'a. úlman'u m'à.s turėja.m sà.va. drāugiju.; gi.v'à.na ... pra'. pà.t' kė.l'u* (p. 237), netgi ir *pra: gr'añdza skaíta.s pra liėtuvai* (p. 233); *pra man' jau bū.va.* (p. 234).

4. Straipsnyje yra atvejų, kai tie patys sakiniai, pateikti kitose teksto vietose, savo fonetika nesutampa, pvz., *vėže Suvainiškin* (p. 220) ir *vė.že. suvaini.škin* (p. 238); *kū aš dirbaū par tiėvu, par māti, tū aš ažmiršaū* (p. 224) ir *kuó aš dirbàu par tiėvu., par mómu, tū as jau ažmiršàu* (p. 227); *atsitráuki nug manỹ* (p. 224) ir *atsitráuki nug manì.* (p. 228); *i da grāba darėtsime, kalaik numirsyme* (p. 225) ir *i da grāba darėtsimė, kalaik numí.rsyme* (p. 227); *šāk šāk jáuna mērgė, kālaik vāiniukúota* (p. 225) ir *šāk šāk jáuna mē.rgė, kālaik v(à)in'ukúot(à)* (p. 228) ir kt. Minėti nevienodumai nemenki, o kurios iš šių formų šnektose tikrosios, nežinia.

5. Teiginį „Kai žodyje du ar daugiau kirčių, pagrindinis dažniausiai yra paskutinysis kirtis“ (p. 218–219) griauna tokie aprašomųjų šnektų, ypač tautosakos (joje paprastai žodis turi kelis kirčius) pavyzdžiai, kaip: *kinkau...árkli, ríta vākarāli;*

sùsit'ākau pànit'ālu di.deli pul'k'āli; vi.sas jáunas, vi.sas grāžas, vi.sas váin'ukúotàs; tū.ra sun'āli ... , kai rutù. kvietk'āli (p. 227); *vàkar vākara vakarà.lis n'(^à) buvà bailing(^à)s* (p. 228); *no bil ēīkē, āuc^es pāgasts* (p. 240) ir kt. Retintų žodžių galinis kirtis įtartinas.

6. Latvių vietų (daugiausia kaimų, kur gyvena lietuviai) ir kai kurie asmenų vardai straipsnyje į lietuvių bendrinę kalbą neretai transponuojami (ir teikiami kaip norminiai) neatsižvelgiant į visuotinai pripažintus jų fonetikos, formos ir kirčiavimo transpozicijos dėsnius. Štai latvių kaimo vardas *Barauka* (J. Endzelīns. Darbu izlase. IV, 1 d. Rīga, 1981 – toliau E, IV, 1. P. 170), vietos lietuvių tariamas *baròuka* 'vns. vard.' (p. 228), *baròukai* 'vns. naud.' (p. 231), lietuviškai pateikiamas grynai suslavintas – užr. *Boròvkoje* 'vt.' (p. 219). Latvijos rajono centras *Duõbele* lietuvinama į *Duõbelè* (p. 220), nors pagal J. Endzelyną (E, IV, 1. P. 327) turėtų būti *Dúobelè*. Kaimas *Rūķi* (E., IV, 1. P. 190) lietuviškai, nežinia kuo remiantis, pristatomas *Riūķai* (užr. *Riūķu* k., p. 237), o vienaskaitinės formos *Sakas muiža* (E, IV, 1. P. 145), *Snīķeres muiža* (E. IV, 1. P. 255) nieko neaiškinant paverčiamos daugiskaitinėmis – *Sakų dvaras* (p. 240), *Snīķeriu dvaras* (p. 239). Kaimas *Tupiņi* (J. Endzelynas jo nekirčiuoja: E, IV, 1. P. 148, 159) lietuviškai pateikiamas kaip aiškus III kirčiuotės žodis – užr. *Tupiniuosè* (p. 239). Iš vietos lietuvių vns. vt. formos tarimo *niderku.ni buvaū* (p. 232) lietuviškai kaip norminė pateikiama daugiskaitinė to vietovardžio ir jau pastovaus kirčiavimo dgs. vt. forma *Niderkūnuose*. Žmogaus vardas *jāzupas* (p. 227) vėl be paaiškinimo pateikiamas nebūtu *Jazùpas* (p. 227, 228). O visa tai, be abejonės, – neįprasti viešai keltini kalbiniai netikslumai.

7. Iš straipsnyje esančio aprašomųjų šnektų kirčiavimo ir priegaidžių pateikimo (pvz., *tíavas, važiníaja, váika.*, p. 226 ir kt.) spręsti ką nors apie tikrąją tų šnektų akcentologijos būklę neįmanoma dėl faktų nepatikimumo.

Visa tai rodytų, kad kalbamuoju straipsniu specialistai turėtų naudotis atsargiai.

E. Grinaveckienė